

בא לו לשיר

מאת רחל פרנקל

אמנון שמוש, דיוואן ספרדי (שירים)
"מסרה" 1981; 91 עמ'.

אמנון שמוש מוכר כמספר שנשען בעיקר על חומרי מציאות מהווי יהדות חלב ונרדנותה בעולם — סיגורת שנושאת ניתוחות ותבליים של פולקלור עשיר וצבעוני בדרכי התיאור והעיצוב הלשוני. עתה, לאחר גיחות שיריות ספורות, קטנות אך מרשימות ומסקרנות כמוסמים הספרותיים, הוא מטיע עם ספר שירים ראשון. את הופעת הבכורה שלו כספרדי — שם קולע מאד לרוח השירים, נושאים וצורתם. "דיוואן" היא, כידוע, מלה שמקורה מפרסית ופירושה בהקשר שלנו: קובץ שירים של משורר אחד. (בספרות הערבית, הפרסים והטורקים). מש מעות גוססו לה: ספה ללא משענת. משמעות אחת רונה זו מתקשרת אל הסוה שבה מוזמן הקורא להשתרע בקורא שירים אלה; תנוחת פיגוק הידרי ניסית, רטויה, רובה ככולה, תענוגות וימים: "אשירה לפרס // אתרי בלותי בה / היתת לי / עונה // בא לי לשיר." (דיוואן צרפתי, עמ' 21. ההדגשות כאן ולואן שלי. ר.פ.), הגיב. "הזרק", בא ליי, בהקשר עם המלים "בלותי" (ב' פתוחה) ו"עדנה", מעצים את אוירת הכילוי המתוארת בשיר רים והמוזמנת לקוראיהם: בילוי קליל שנע בין המתחכם למתחכם.

אצל הקורא העברי, יוצר הציוני, דיוואן ספרדי אסוציאציה לשירת ימי הביניים העברית בספרדי; ואכן, אל שדה אסוציאציות זה מעניין שמוש לשלוחנו. נאמן למסורת הדיחאנים של שירת ספרד העברית, מנסה שמוש כחצו בסוגים שונים מסר גינת של שירת החיל הקודש עם וריאציות אישיות כאד משלו על גבי הקונוונציות הידועות.

הספר בגוי משלושה חלקים: I דיוואן ספרדי; II דיוואן צרפתי; III דיוואן ישראלי.

בדיוואן הספרדי ניכרת נאמנות צורנית סגנונית לאבני היסוד של שירת ימי הביניים העברית בספרדי: תיכסית; שירי התמארות; הלונה; יין; חשק. — בצד שירים אחרים שטונם אינו פקובל אך סגנונם כשל האחרים: קול התור, "שיר יונה", חלב ארץ. שיר התמארות שפיתח את הקובץ כולו מצויד באבזורים הקונוונציונאליים כ,תפארת המתיחה, חלוקה לדלתות וסוגים המתי חרזים ביניהם, אך יש בו שבידת המיטוטניות הצלרי לית עלידי התריזה הצמודה המשתנה כדי צמד טורים. בשיר זה תושף שמוש עקרונית ארסמאסיקה בצד יפודות אוטוביוגרפיים: "סיפורי כוכרני בודיים / שירי פרמיוני חכמים // משפטי כאלפוליים / קרויים / ובתי תלי תלים כנויים // עברי מציפני / מכל עברי // עתיד עומפני / בכמות אברי // כותב אני כחוטב / יקיים אברי // מסיים במקיים / מיטב נדרי // — שחרית ומנתה / אתכל עכרית כערבית // — הורי כהרים / ואני כחוצב // המה חומרים / ואני מעצב // אמי שמה רינה / שבע פינה המלכה // זהר

ברק חינה / מאיר דרכי דרכה // אמי שמו משה / נאולה לא משה // אני היום בוינון / כמו זה שכבישה // עד יבוא יום אחרון / אספר וארון // יאמרו נא נרצאי הארון / זה הציב זכרון.

המצולל מתמקד בארבעה פעלים שגוראים לי כמלות-מסתח למעבדתו השירית של שמוש: כותב-תוסבי-חוצב-מעבב. בכך תוזר הוא על אמיתות ישנות ושיריות מודיווייהם הארסמאטיים של ביאליק [לא זכיתי באור מן ההפסקה] ואלתרמן [משירי הקרקס: "קלות שאיננה עולה בקלות".]

הויקה לתולדות המשפחה ופזורותיה מעלה מוסב חשוב מאד בשירת שמוש ותוא מימד הזמן (עברי מציפני / מכל עברי // עתיד עומפני בכמות אמרי). שמשתלב עם מימד המקום. כפי שמתבטא הדבר בין השאר בשיר "מנחה": "ביתי במורה, מכני / לאחור פונה ספרדה // על רשא קיובן נופי נח / רוחי הרחק בגרנדה / אנדלוס בעצמי, משם / משפחת אמי נרדה [—] —] וכן כ"שיר יוני: " [—] —] רק היין / שר לכרם // את שיר-השירים / אשר לא / לשלמה // כרמי שלי קני / כרם אמולי / ושלשומי."

שלושת חלקי הספר מרכיבים משולש שזלעו הצרפתית ארומה יותר ולדעתי אף המעניינת. המסעי שעת והקולחת ביחתי, שלוש זלעות אלז מייגנות את רכיבי אישיותו והתוהו הנפשית של שמוש. בספר זה הוא עשה חשבון נפש עם מקורות ימי-קנה השורשים והצמולת של עולמו — עולם הערכים הרוחני ועולם התנאות החושי. במחשבה שנייה, המונח, "השבת נפש" גודל-משונו על השירים שלפי ניג, ורק בשירים מעטים עולה, מבין השיטין. נימה רצינית וכבדה הגולמת הזמן נמש כוח. אחד מסרי רים אלה הוא זה שגזעל את הדיוואן הישראלי ואת הספר כולו: "יודי הדול" (עמ' 91): "אמי / היתה כהה אלי ככל קרן // עינה יענות מקראיה / עברה עכש לעיפה / מספרת היתה / ומספרת // על מה ספרה ועל מה לא / ספרה / קולה / פתנגן / כעור / וכפות-ידיה מכארות / צטירה / כצמדצלים / והב אל זהב / כאנתן אבדות-יבנה / שפפה / שאין דומן שנייה בו — / ואני / כולי / און פתיחה // שקוק בלתיצוא / את הקיבין / הכון / להיו דברים קימה / חמי ונו — / באפת) / יש פנאי / לאא // כמי / בין קלות המולתי / לבין איון הטרוריה / לשאן קטצה הנשי קניה / היא ספרה / על בן צרויה / ועל כנונית הקסיע / ואני / מניד ראשי / כשאנע // קרן אחר / לא פאה / ובחורה / נמפרה / כן העולם / וכן הצרות / הצרורות כצורר החיים // להי אביב / בלה קרן / ובסתה / התחילה יד / כקנה / על הכהב — / סיפורים // קראני / ומצאתי / את-קולמתי / של אא / תרבות חיים / שהולה / דקולמה / אפשר אנוני היתה כותמת / ולכי-קר / ואולי / חלחלו הרברים / בדרך אהר // רציתי להשמיע סיפורי / בארונה / של אא / בקשתי / לשמוע קרד ועוד / ממנה / אך אמי / שהיתה / כל קרן / עמי / (מעבר לאיתו החיק) היתה — / ואיננה. / ובהתאם לכותרתו, נאמר בשוליים כי השיר נכתב בקיבוץ מעיין ברוך ערב יום כיפור תש"ם.

לפנינו עולם שנשען על שלושה מקורות התיית-סות: ציון, ארס-צובא (חלב שבסוריה) וצרפת על מכלול ערכיה התרבותיים הרחנניים והחושניים. והו המשולש הלבנטיני, ובחואר, "לבנטיני" הריני מתכי חזנת לו במשמעותו התרבותית החיובית מאד כפי שאפינה אותו דקלין כהגוב במסותיה.

תבנית המשולש (שלא לומר: שילוש) נעה כאמור לעיל ממימד המקום, "ספרד-צרפת-ישראל" אל מימד הזמן, "עבר-הווה-עתיד". אל אלה גוסף משולש תי-מטי מרכזי: משולש האהבה של "שיר-עיר-אשה" שילוש זה (בכל זאת...) בא לידי ביטוי באחד מן הימים שבשירי הדיוואן הצרפתי: "לאהוב עיר" (עמ' 61): "לאהוב עיר / זה כמו / לאהוב אשה // לגעת / לדעת / לרוות / לקחת / להיכנות באשה // לבוא אליה שוב / רשוב / להיות / קשוב // לדעת לגעת / לדעת מה / חשוב // לדעת ל / שונה וש / פנה / לראות / כבואתיך / נשקפת / מבריכות קיניה / הרגועות / השקועות / בשינה / מעולפת // לבוא אל / סתר סממניה // להאזין / לתלאותיה / וזאנתתה / לראות אותה / ביפעותה / ובדרכיה / לבוא בשערות / בזקיפות / כמי ש / כא / אל / מקדש-מלך / ועיר מלכה // לאהוב שיר / זה כמו / לאהוב אשה // לא המרבה הוא / עשיר // וקול באשה / כמלים / בשיר / כגלה / ומסתיר / מנה / ומסעיר // אל שיר אהוב / אתה תחר / שוב ושוב / הרבה הרבה פעמים / וכמחר / תמצא כאן / קיין / פעמים // אדם נקשר / לקור / (עיר ואם) / לאשה / (גם לשם) / לשיר / (מן הימים ההם) / הוא / שר / מאושר / (לכנראה, אם אפשר?)."

לשיר מנקודת מוצא של אשר זוהי עמדה הידוי ניסית מובהקת [נדירה מאד בתולדות שירתנו, להוציא שירת החשק והיין מימיה"ב], ואכן שירי הדיוואן הצרפתי הם שירים מאושרים על עיר, שיר ונשים... שירי אכול ושתה. בשירים אלה מחבל שמוש את לשונו בצרפתיות לעתים בתעתיק עברי ולעתים בצרפתיות משש. אלו הם שירים ל"קונאסרטים של פאריס על סיטואציות, ריחותיה, רבועיה, תרבותה: "יש בה פאריס / מה שאין בשום עיר / מה שיש ככולן / לשובב דם צעיר // כבר ואנדרם / זכר ענק שוכב על / גבו / מנומנם / האופרה כמול / ענולה / בשרנית ומסורכת כתרם." או: "זונות יפות / כורז / גפתי / כשאנזיזאליות / אתר חצת —."

שירי הדיוואן הצרפתי הם קטלוג משוכב שעשוי לשמש סדרין יציל ובוסלץ לכל מי ששר סאריסה. טעמים, ריחות, כראות, מאכלות וכשקאות. ראשי פרקים ליצון ולכימיש: "גרים היא קונסירטו / עלנת שפה / היה קין / פריס היא נבינות / וכרה / ויין. / פריס היא גנס / קטום כפצחו / בתאחה שאינה יודעת ריפון. / פריס היא מאסיה / (כשנה) / עם שבעים ושבעה מיני לחמים. / כפרים ספרד יהודי / כורא מיני כשמים // וביןך מסנה הכרית [—] —] פריס עיר עמים רבים [—] —] וכולם מתקללים / בכבר הקינקה, / בין המורקה / ו / ה / או / כל / יפק / תחת מאות הפנסים / המזילים אורות רכים, / לשמך / קונצרט חנים / בניצוחו של בארנבוים. / דנאל. / — יוראליים? / — יוראליאן. / — מה זה? // כן. / פריס עיר של / שיק / אספרי / אמנות / רשמה / החיים — joie de vivre // אם תרצה / אם לא תרצה / היופי — פה ערך / והוא / בלבכר /

אמנון שמוש

וכן עיניך / כשכך ובקובץ ובלכתך / בי דרך — — —

שירי פאריס של הדיוואן הצרפתי הם מעין יצני-נסיעות. העריכה הטיסוגראפית מעצימה את החושית הזרימה; זוהי כתיבה קינסית של מי שהפראות רצים כמחירות נגד עיניו והוא מנסה לעצום ולהעי בירם באופן סינקרוני ודיאכרוני כאחת, בתנועתם המסחררת, בריחמוס הטבעי שלהם.

את הכתיבה הקינסית הנו מלווה רוחו של האמן יעקב אגם. שעשה הון חרתי משמע בכבוש את פאריס בטכניקת האמנות הקינסית (שלא לומר: אמנות אחיות העיניים): "קעור זרים / בני שם וכני-בלישים / זכם / אגם / באין סוף צפקיו / ובאין ספור / צורות / פושטות ולכשיות וכופשות ובאין-צפיות / תהישים לבקרים / ובפרד יהודי / את צור ישראל / ההושבי / אגם / למעיני מיס." כך בשנת 1975 וב-1978: "מתנשאה / לבחורשים / השכונה להירפאנס / עיר כחר של אימים / עוצמת / U.S.A. / כנגנון של / La France / ובלכה / ככר רחבת-ידיים / כוואיקה / מוסיקה / ומים / מתלטים / משתמשים / כאגם / פקשה / ירי / ארם / — — —"

גם בשירי הדיוואן הישראלי החורים המוטיביים של "עיר-שיר-אשה" של יסודות אוטור-ביוגראפיים שנעלים כאמור ב,וידי הגדול" שהובא לעיל כבלוא, ושל הגזרה ארסמאטית בשיר, חבלי לידה: "לא העשיר / שיר / לא המאושר / שר / לא החרוז / זן / זכרנס את הזכר // לא מן הכשרון / רח / ולא מן האספרי / פרי / הילולים / פעולם העולם / של צלילים / ומלים." ואכן, יסוד האושר כמניע לשירה נתון בכל העול

הכבד של הוכרונת והתהייכות לעבר (לאם) ולי-עתיד (לבנים): "יש מורשים / לבניהם / צמאן / יש בנישים / להם / את המים // יש כצייתים / בעיניהם / את האור // יש מבטיחים / להם / את הבית // מי שיאמר / לי / מה נכון / אשתהחז / לו / אמיים."

העיר גיבורת הדיוואן הישראלי היא תלי-אביב, אי כפי שהיא מכונה בשם האלגי בעל המצלול של זמר הסיד: "עיר התיבהיים": "היכן שקעה פבעה / אכזה עצמה לדעת / אותה עירשור / שאני הקסו / על אצפקת / ענדתי לה טבעת / המירה שיר / בסר הכשר / טכרה את הבכורה / ואת הכשורה / במשורה / בדרך כל פספר // עיר התיבהיים / עיר היה בה תול / ותום / ותן / והרבה הרבה קודש // עיר התיבהיים / וחלולת / וחלולות / ושירה / ממלמקים / יכבם [—] —] / עיר / לעז יעק והטעות / אתה-היבית / שהפכה / אחות תנוית / עיר נומוריש / ורש חרש [—] —] * וכל זאת, ובתוך כל אלה, יש מקום לשיר שכת לאביב: "הציפורים מוח קורי זכרה / וצוין / בין קץ לעץ / אביב // העלמות לובשות שקוף שירח / ורויך / בין לץ ללץ / אביב."

אל משולשי המקום, הזמן והאהבה, מצטרפת בחירתו של שמוש את יעקב אגם כמעצב הכריכה שעיקרה גם כן משולשים בשלושת צבעי-היסוד: אדום, כתול וצהוב, שמתמגמים זה בזה בצורות שר-נות ויצרים משולשים גוספים בגוני הביניים המערי רבים והמסווגים של הכתום, היוצק והסגול, ובכך כתמצתים בצורה נקיה וחדה את עמדת היסוד של שירת שמוש: יסודות גונים מתמגמים זה על ובעמידים עולם שירי מנוון, שמנהיר הן על צבעי היסוד שבו והן על תלת-סניותו המפוזרת.